

միշտ աշխատել է յիշեցնել նորան, որ ամեն տեսակ ընդունակութիւններով մանաւանդ նիւթական արդիւնաբերութեան մէջ թո՛ղ տղամարդը իր վրա ոչնչով չը պարծենայ....

Այդ գործնական և օրինակելի ուղղութիւնը հայ կիներ միշտ պահել է, հայ մարդը միշտ խրախուսել մինչև այն օրհասական թուականը, երբ յանկարծ հանդէս դուրս եկան մեր այժմեան օրիորդական ուսումնարանները իրանց այժմեան պրօգրամայով, մեծանուն տեսչական խմբերով և վարժապետական շտատներով։ Այդ օրից կարծես ամենքը խօսք կապեցին միահաւան ջնջել հայ աղջկայ բնաւորութիւնից այն թանկագին յատկութիւնը, որ աւանդել են նորան նախնիքը և կաթնի մէջ մոցրել դարերը։ Այդ օրից հայուհու բոլոր գործնական և արդիւնաբերական ուղղութիւնը էլ կորաւ յաւիտեան։ Եթէ դարաբաղդի աղջիկը առաջվայ ժամանակ ինքը տարեկան հասակից սկսում էր արդէն իր մօրից գորգեր և կապերտներ գործել սովորելու, այժմ նա նոյն հասակից մինչև 15 տարին ուսումնարանի պատերի մէջ Ալտորայիյի գետերի անուններն է սովորում։

Ղուխեցի և շամախեցի հայ աղջիկը եթէ առաջվայ ժամանակ մինչև մարդու գնալը կարողանում էր իր ձեռքի արհեստով մետաքսից գործուածներ հիւսել, իր համար բաժինը ու հագուստ պատրաստել զլխի զարդ ու ոսկիք առնել, այժմ նա մինչև չափահաս դառնալը հազիւ հազ կարողանում է հասկացողութիւն ստանալ թուաբանական կոտորակների վրա և բաժինքի փոխանակ նա տանում է պարզ և իր գործնական ամուսնի համար միայն այդ կոտորակները և անգլիական յեղափոխութեան ու Արմէլի զբոսաշրջական պատմութիւնը։

Այս է արդեօք հայի պահանջը....

Նոյնը կարելի է ասել և Գանձակի հայուհու համար, և Ալէքսանդրապոլի, և Ախալցխայի, և Ախալքալաքի, և Երևանի, և բոլոր հայաբնակ բաղաբների, ի հարկէ բացի միայն թիֆլիսը, որի մէջ հայութեան ուղղութիւնը երբէք չէ եղել, վասնորոյ նորա վրա և չէ էլ կարող խօսք լինել փոխանակ արհեստ սովորելու թիֆլիսիցի աղջիկը հազար անգամ աւելի մեծ ուրախութեամբ ցիրկի մէջ ցինքազութեամբ կը պարապվի, և թող....

Մինչդեռ բուն հայուհին միշտ

տխուր է և մոլորված, երբ նորա ձեռքերը չեն պարապված, վասնորոյ բուն հայուհին որչափ էլ անձամբ և երեսով չնորհալի լինի, այսչափ ձեռքերով նա միշտ կուպիտ է, հայուհին առանց կուպիտ ձեռքերի, կարծես հայուհի չէ, որովհետեւ այդ ձեռքերն են նորա առաքինութեան և արդար վաստակի ապացոյցը և նորա հաստատ պապագայի զրաւականը....

Ահա այն իսկական, առաքինի, հաւատարիմ և արհեստասէր հայուհու պատկերը, որ մենք տեսնում ենք Ագուլիսից ու Ղարաբաղից սկսած մինչև Գիարբեքի Վոսուլի սանձակները։ Այդպիսի հայուհիներ են պատրաստում արդեօք և Մարիամեան, և Յովնանեան, և Լզիսաբէթեան և մեր շատ միւս օրիորդական ուսումնարանները, թող այդ վկայեն աղջկատէր աղքատ ծնողքը և հացի կարօտ նոցա ձեռացած մայրերը, թող այդ վկայեն ևս այն տեսուչները, որոնք հազարներ ստանալով ազգից, փոխանակ տուն շինող մայրեր պատրաստելու, տուն և ազգութիւն քանդող խանութներ են մեծացնում....

Ահա այն խնդիրը, որ մենք անուանեցինք «պրօգրամայի խնդիր», որի մասին կը վերջացնենք հետեւեալ համարում։

Գր. Նիկողոսեան

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՄՈՍԿՎԱՅԻՑ

3 յունվարի

Մի գեղեցիկ սովորութիւն, որ երկար տարիներ աւանդաբար պահուում է Ղազարեան ձեռնարանի աշակերտների մէջ—է հայկական թատրօնը։ Այսպիսի ներկայացումները լինում են տարին մէկ անգամ՝ սովորաբար ձմեռվայ արձակուրդին և երբեմն ևս բարեկենդաններին։

Մի երկու օրվայ մէջ աշակերտները թատերգութիւն են ընտրում, դերեր են բաժանում, կրկնութիւններ են անում, բնմ են պատրաստում իրանց ձեռքով և յետոյ՝ հրաւիրելով իրանց ուսուցիչներին և մի քանի ծանօթ հայ ընտանիք, ներկայացում են տալիս։

Այդպիսի ընտանիք և կան ներկայացումն (ձրիարար) տեղի ունեցաւ ներկայ յունվարի 2-ին։ ձեռնարանի աշակերտները այս անգամ հրաւիրել էին աւելի հիւրեր, քան թէ նախկին ներկայացումներին։ Բացի վերապատեցի, տեսչից և մի քանի ուսուցիչներից կային 10—12 հայ և ռուս ընտանիք, ուսանողներ և մի քանի վաճառականներ։ Ներկայացում էին «Գալա Ղազար», «Յենիտեա» (Гоголь) և «Պառաւն երկին խրատ»

Այստեղ մենք բոլորովին մտադիր չենք քննելու աշակերտների խաղը։ Ինչպէս կարելի է 4—5 տարեկան մէջ պատրաստած ներկայացումը թերութիւններ չունենայ, իայց և այնպէս կարող չենք չը խոստովանել, որ աշակերտներից մի քանիսը մեծ յաջողութեամբ կատարեցին իրանց դերերը, իսկ մի երկուսը մինչև անգամ ակներև ցոյց տուին իրանց տաղանդը։ Մասնաւոր զուարճալի էր տեսնել աշակերտներին Սինդիստի, Սոփիօյի, Խախոյի (կանայք) և Յեթա-ի (сваха) դերերում, որ նրանք շատ գեղեցիկ կատարեցին։

Հաւատացե՛ք, որ եթէ աֆիշը չը լինէր ձեռքում, դուք չէիք կարող իմանալ նրանց տղայ լինելը—այնքան բնական էր նրանց հագուստը, ձայնը և շարժումները։

Անտրակտների ժամանակ փոփոխաբար աշակերտների երգեցիկ խումբը երգում էր հայոց երգեր, իսկ զաւանուորը զուարճացնում էր հանդիսականներին ուրախ եղանակներով։ Ներկայացումից յետոյ սկսվեց պարը։ մի անպատմելի ուրախութիւն էր տեսնել ինչպէս Հայաստանի 7—8 տարեկան մանուկները նոյն հասակի հայ օրիորդների հետ՝ թև թևի տուած թնչում էին յառակի վրա։ Երեկոն վերջացաւ ճիշտ 12 ժամին։ Հիւրերը յայտնեցին իրանց շնորհակալութիւնը ձեռնարանի տեսուչ պ. Քանանեանին, որ շատ նպաստել էր մատչելի անել այս ներկայացումը ցանկացողներին և ոչինչ չէր խնայել նրա յաջողութեանը և բարեգործութեանը—և վերադարձան տուն, տանելով իրանց հետ գեղեցիկ տպագրութիւն և քաղցր յիշատակ այս համեստ ընտանեկան երեկոյից։

Թող ներելի լինի ինձ այս ներկայացման առթիւ մի քանի խօսք ասել առհասարակ Ղազարեան ձեռնարանի ներկայացումների մասին։ ձեռնարանի աշակերտական ներկայացումները նոր չեն։ 10—15 տարի առաջ նրանք աւելի յաճախ էին լինում և որ զխառն է՝ գրաւում էին Մոսկվայի բոլոր հայ ընտանիքները և շատ ռուսներ։ Այդ ներկայացումները հասարակական էին, իայց տարիներ անցան և հանգամանքները և կարգերը փոխվեցան, այժմ տարին մէկ երկու ներկայացումն հազիւ է լինում և այն ևս ոչ հասարակական։ հրաւիրում են միայն ուսուցիչները և մի քանի ձեռնարանին մերձաւոր անձինք։ Թէ որքան օգտակար են հասարակական ներկայացումները թէ աշակերտների համար և թէ ժողովրդի—դրա մասին խօսելը աւելորդ է։ պարզ է, որ օգուտը շատ մեծ է։ Յանկալի էր, որ ձեռնարանի տեսուչիւնը, որ միշտ խնամք է ունեցել աշակերտների բարոյական կրթութեան և մտաւորական յառաջադիմութեան գործում՝ առանձին ուղադրութիւն դարձնել և թատրօնի վրա, այդպիսի հասարակական հանդէսներին միշտ համակրել է Մոսկվայի հայ ժողովուրդը և աւելի ուրախութեամբ կայցելէ քան ռուսաց ներկայացումներին և պարահանդէսներին։

Մի տեսակ կայ և յարաբերութիւն սկսել ձեռնարանի և հայ հասարակութեան մէջ—ասան այն օգտակար հետեւանքը, որ կարող են ունենալ ձեռնարանի հասարակական հանդէսները։

Պէտք է ի նկատի ունենալ և այն հանգամանքը, որ Ղազարեան ձեռնարանը բոլոր ռուսաց գիմնազիօնների մէջ բացառութիւն է կազմում իր առանձին վիճակով։ մինչդեռ գիմնազիօնի աշակերտները արձակուրդի ժամանակ այցելում են իրանց ծնողներին—և, ձեռնարանի հայ աշակերտները մնում են չորս պատի մէջ, առանց որ և է զուարճութեան և ուրախութեան՝ հեռու իրանց հայրենիքից և ծնողներից։ Յաւ է ասել, որ այդպիսի փակված կեանքը շատերի համար տեսում է երբեմն 8—9 տարիներ.... Ահա թէ ինչու է ձեռնարանը աւելի պահանջ ունի զուարճալի և ուրախալի հանդէսների, քան Մոսկվայի միւս գիմնազիօնները—մի կարեւոր պահանջ, որի վրա կրկին հրաւիրում ենք ձեռնարանի տեսուչիւնն ուղադրութիւնը։

Միւս կողմանէ պէտք է ասել, որ նոյն իսկ հայ հասարակութիւնը պէտք է աշխատի օգնել աշակերտներին այս ծանր վիճակին ախրան, որքան նա կարող է։ Մի ժամանակ սովորութիւն կար, որ Զատիկի և Ջորջինաց տօներին Մոսկվայի հայ մեծատունները հրաւիրում էին իրանց աները 3—5—10 աշակերտ։ Յանկալի էր, որ այդ հիւրասիրութեան գեղեցիկ սովորութիւնը—ինչպէս Հայաստանցու յատկանիշը—դարձաւ տեղի ունենար մեր հարուստների ընտանեաց մէջ, որով թէ, իրանց մեծ զուարճութիւն և թէ հայ պանդուխտ մանուկներին անպատում ուրախութիւն կը պատճառէին։ Ար սպասե՛ք և կը յուսանք։

Հիւրերից մէկը.

*) Այստեղ պէտք է ասել, որ ձեռնարանի տեսուչութիւնը իր կողմից ոչինչ խնայելու չէր աշակերտներին զուարճութիւն և ուրախութիւն հանդէսներ պատրաստել, եթէ այդ հանդէսների թոյլութիւնը կախումն չունենար Մոսկվայի ուսումնարանական հոգաբարձութիւնից, որ զաւանդութիւն չէ տեսնում է ձեռնարանի և միւս գիմնազիօնների մէջ, այս իսկ պատճառով հանդէսների թոյլութիւնը դժուարութեամբ է ձեռք բերվում։

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, յունվարի 18

Վեհափառ Հայրապետից ինձ պատուիրած յանձնարարութիւնը վերջացնելով թիֆլիսում, նախ քան հեռանալս, քաղցր և սրբազան պարտք եմ համարում յայտնել թիֆլիսի զգայուն և հայրենասէր ժողովրդին ամենախորին շնորհակալութիւններս։ Նոյն ամենախորին շնորհակալութեան ըզգացմամբ քաղցր է ինձ յիշել և երբէք չը մոռանալ մասնաժողովի մեծապատիւ անդամների պ. պ. Անտոն Ղորղանեանի, Յովնանէս Չիթախեանի, Ալեքսանդր Մանթաշեանի և Ազգայն Յովնանիսեանի—անունները, որոնք ամենայն յօժարութեամբ և սէրով անձամբ նուիրելով նշանաւոր գումարներ, բարեփրարար և հայրենասիրաբար աշխատեցին Սուրբ ԼՅմիածնի, ազգայն Հայրապետի և ձեռնարանի համար, որի մասին ի հարկէ պիտի յայտնեմ Վեհափառ Հայրապետին։ Չը նայելով բազմաթիւ և բազմատեսակ բնական և արհեստական արգելքներին, թիֆլիսի ժողովուրդը, բացի երկու փողատներէրից, որոնք առաւել օգտակար են համարած միշտ քրիստոնէական և մարդասիրական գործերի մէջ անմասն մնալ, ում որ դիմեցինք, իրանց նուէրներն ամենայն պատրաստականութեամբ մատուցին, ԼՅմիածնի Գ. ձեռնարանում մաքրակենցաղ դաստիարակութեամբ կրթվող և ուսանող հայ 120 պատանեակների անունով—ազգայն Հայրապետի պատուէրը պաշտելով, յանձն առած փող ժողովուրդ ծանր և դժուարակիր լուծը, հոգեպէս մխիթարված եմ այժմ իբրեւ հայ մանաւանդ, որ կրկին համոզեցայ թէ հայազն ժողովրդի սրտից ոչինչ արհեստական հնարներով կարելի չէ սուրբ ԼՅմիածնի անունը խել, որը 1500 տարի հայութեան սիրտ, կենտրոն, կեանք և պաշտպան եղած է եկեղեցով և դպրոցով և մանաւանդ պիտի լինի այսուհետեւ Մխիթարեացայ, կրկին համոզվելով որ հայերի սրտերի խորքում կայ մի մշտապառ և սիրալիր անկիւն ԼՅմիածնի համար, որին մեծանալ և քանդել և ոչինչ արտաքին չինժու և անիմաստ հնարներ չեն կարողանայ երբէք։ Թիֆլիսի ժողովուրդը գնահատելով մեր Վեհափառ ազգասէր Հայրապետի անդադար գործունէութիւնը, որով սուրբ ԼՅմիածնը զարթել է իր դարեր քնից և աշխատելով և գործելով փափագում է հայերի բարոյական և մտաւորական կեանքի, գիտութեան և շնորհի զօրաւոր և ազդու աղբիւր դառնալ, ինչպէս էր երբեմն հայկեան ազգի բարեբաղդութեան օրերում, թիֆլիսի հայրենասէր ժողովուրդը, որի կարեկից սրտերը և ձեռները բաց են միշտ բարեգործութեան համար և օգնութիւն հասցնելու ամենայն թէ հեռաւոր թէ մերձաւոր կարօտեալներին, պատշաճաւոր ձայն տուաւ Վեհափառ Կաթողիգոյի հրաւերին, նուիրելով յօգուտ ձեռնարանի նշմարանի շինութեան 10,000 մանէթ գումարը, ինչպէս սկզբում ասված էր և գրված։

ձեռնարանի յառաջադիմութիւնը, Վեհափառ Կաթողիգոյի գործերի պսակ լինելով, բոլոր հայաբնակ տեղերից բարձր պահելով ԼՅմիածնը հայկական բարոյական և մտաւորական կեանքի վերաբերմամբ, մխիթարութիւն և պարծանք պիտի լինի իւրաքանչիւր ճշմարիտ հայի համար։ Մտածող հայերը դիտեն որ ազգային գործերի ամեն ծանր և դժուար դէպքում ամենքս ԼՅմիածնի օգնութեան ենք դիմում և ունանք կողմից ԼՅմիածնի ոյժը, նշանակութիւնը, հեղինակութիւնը տեղկարացնելու աշխատութիւնը դժուար թէ ցանկալի օգնութիւն միշտ պատրաստ ունենալուն կը նպաստէ։ 1881 թիւը հեռու չէ, երբ մեր դպրոցներում վկայական ունեցող ուսուցիչներ պիտի պահանջվեն (առ որ հրաւիրեցի Բագուի Մարդասիրական ընկերութեան ուշքը քանի մի տարի առաջ Բագուի դպրոցների վերադառնալ լինելով)։ Մինչև այսօր դրեթէ ամեն տեղ մեր ազգասէրները անհոգ են հայկական դպրոցների այս կեանքի և մահի խնդրի մասին։ ԼՅմիածնի Գեորգեան ձեռնարանի հիմնական նպատակներից և իրաւունքներից մին ազգային դպրոցների ուսուցիչներ պատրաստելն է։

Թիֆլիսի ժողովուրդը հասկանում է, որ ԼՅմիածնի իր Վեհափառ Հայրապետի ձեռով, սկսել է ազգի բարոյական և մտաւորական պիտոյքները հոգալ, բանիմաց, գործունեայ և հայրենասէր ուսուցիչներ և բանաստեղծ պատրաստելով ԼՅմիածնի, որ ցիրուցան եղած հայկական ազգի միութեան կայ է, իսկ առանց միութեան, առանց սիրտը սրտի հետ կապելու և հոգին հոգու հետ գլուխառնելու, անհնարին է որ և իցէ յառաջադիմութիւն, ԼՅմիածնի, որ գրկել է, պահպանել է և կապել է միշտ թիֆլիսով անցնող Բուր գետի հայերին հեռաւոր Գանդէսի հայերի հետ, Գանուբի և Վօլգայի հայերին Նեղոսի հայերի հետ

և սրանց ամենքին Եփրատի և Տիգրիսի հայերի հետ, բոլոր հայերի այս նուիրական և սուրբ վայրը իր փառաւոր Հայրապետի ազգային ձեռնարկութիւններով կամենում է զօրանալ հայութեան քաջարկուն պահպան լինելով իսկ առանց իջմիածնի հզօրութեան հայերի ցիրուցան ոյժերը միշտ տկար կը լինեն ամեն տեղ մեր ամենառատաշին և ամենավաղապէս թշնամուն—տղիտութեանը և չար կիրքերին—յաղթելու համար։ Ուրեմն Հայաստանի եկեղեցու որ հարազատ դաւաճը չէր մեկնի օգնութեան ձեռք... Եւ թիֆլիսի խեղացի, ազնիւ և հայրենասէր ժողովուրդը հասկացաւ այս և չը նայելով բազմատեսակ արգելքներին, վայելչապէս յարդեց վեհափառ Հայրապետի խօսքը և քաղցրագոյն Յիսուսի ծնունդը տօնելով, բարեգործութեան աւազանի մէջ, Ս. Էջմիածնի վերաբերմամբ վերստին ծնվելով, արեւելեան իմաստուն մողերի պէս մատոյց սուրբ Էջմիածնին ձեռնարանում հայկեան ազգի պաշտօնէութեան համար պատրաստվող հայազն մանուկների անուանով իր ոսկին։

Փառք և պատիւ թիֆլիսի Էջմիածնասէր ժողովրդին։

Խոնարհ ներողութիւններ խնդրելով, եթէ ձմանց երբեմն անհանգստութիւն պատճառեցի, կրկին և կրկին մատուցանում է անկեղծ և սիրող սրտի ամենախորին շնորհակալութիւններ թիֆլիսի ժողովրդին Ս. Էջմիածնի վարդապետը, որը բոլոր իր կեանքը նուիրած է Հայաստանի եկեղեցուն և ազգին, միայն թէ հայկական ազգին ու բարոյական և մտաւորական վերակենդանութեան մեծ գործին աշխատակից լինել կարողանալ իւրովսնան, բոլորանուիրաբար և ամենայն հաւատարմութեամբ կատարելով ազգային Հայրապետի ազգօգուտ պատուէրները։ Եւ կազմեմ Քրիստոս—գուցէ հասնեն այն փառապետի փրկարար օրերը, երբ ամենքս թէ հոգեւորականներս և թէ աշխարհականներս կեանքի գրքի—սուրբ Աւետարանի ճշմարիտ հոգով թափանցված, դնանք դէպի առաջ, առանց կիրքերի և եղբայրական սէրով այն դրօշակի տակ խմբվելով, որի վրա դրօշված են, լոյս, ճշմարտութիւն, բարութիւն, աշխատութիւն, մարդասիրութիւն և հայրենասիրութիւն, կատարելագործվելով անդադար բարոյապէս լինել վարդապետի յառաջդիմութեան քարոզի համեմատ։ Եղբերու կատարելաբար պէս և Հայրն ձեր երկնաւոր կատարել է։

Խորէն վարդապետ Ստեփանէ։

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Շնորհակալութեամբ ստացանք Ռուսիայի Աշխարհագրական (Գեոգրաֆիկական) փոքրիկ հրատարակութիւնը, որ պարտական է իր մէջ զօկուոր Անդրէաս Արծրունու դասախօսութիւնը, որ նա կարդացել էր յիշեալ ընկերութեան մէջ իր Ուրալեան ճանապարհորդութեան մասին։ Դասախօսութեան վերնագիրը այսպէս է «Bericht über die Reise im Ural im Sommer 1879, von Dr. A. Arzruni»։ Դասախօսութիւնը շատ հետաքրքիր է և տալիս է բաւական տեղեկութիւններ Ուրալեան երկրի մասին ոչ թէ միայն նրա միջնադարեան հարստութիւնների, բայց և այդ երկրի բնական հարստութեան վերաբերութեամբ։ Գօզուոր Արծրունի նկարագրում է նոյնպէս Սիւէրտի վիճակի աշխարհագրական և տեղագրական դիրքը որտեղ նա գլխավորապէս իր հետազոտութիւնները արել էր և որի քարտեզի կազմելը յանձնած էր նրան Ս. Պետերբուրգի միջնորդական ընկերութիւնը։ Բացի սորանից երկրաաւարդ ուսումնականը նկարագրում է և Ուրալեան երկրի բնակչւորները բարձր և վարքերը և նրանց ապրելու եղանակը։ Նոյնպէս մի հետաքրքիր մասն է կազմում դասախօսութեան մէջ Սիւէրտի վիճակի արդիւնաբերութեան և երկաթեայ գործարանների դերութեան նկարագրերը։

Յունվարի 22-ին պ. Սլաւեանսկի իր խօսքով մի կօնցերու տունը Արծրունու թատրոնում։ Կօնցերուն շատ լաւ անցաւ և թատրոնը լի էր բազմութեամբ, որ ողորդված կերպով ամեն երգից յետոյ ծափահարում էր։ Զաւալի է որ թատրոնում հայերը գրեթէ բոլորովին բացակայ էին։ Եթէ ցրտից են վախենում նրանց, կարող ենք հաւատաւորել որ Արծրունու թատրոնում արած փոփոխութիւններից և վերանորոգութիւններից յետոյ անհամեմատ աւելի տաք է, քան թէ պ. Պալմի անհամեմատ աւելի տաք է, քան թէ պ. Պալմի թատրոնում։ Բայց հայերի համար շատ օգտաւէտ կը լինէր լսել պ. Սլաւեանսկու խօսքը, որովհետեւ մենք հայերս և կովկասեան բոլոր ազգերը բոլորովին խորական երգիչ չունենք և վատ չէր լսանալ մեզ համար փոքր ի շատէ տեղեկութիւն անանալ թէ ինչպէս է լինում մի կանոնաւոր և գեղեցիկ կերպով կազմակերպված խօսք։

Շնորհակալութեամբ ստացանք Ստաւրոպոլի վերնադրով վրացերէն գրքովը (քաղաքացի Դարադ Ղազարի հոգեւորականութեան մասին արած դատողութիւնները)։ Դա թարգմանութիւն է հայոց Եղբրունի ամսագրից։ Թարգմանեց Գ. Սիւնաձարով։ Հրատարակեց Գ. Չալիկանով։ Տպւել է ներկայ 1880 թվին թիֆլիսում, խելաձէր տպարանում։

Յունվարի 15-ին «Մշակը» ունէր 550 բաժանորդ, իսկ յունվարի 23-ին, այսինքն ութ օրից յետոյ, մենք ունէինք 660 բաժանորդ, այսինքն 110 աւելի։ Ուրեմն ստորագրութիւնը այնքան վատ չէ դնում, միայն թիֆլիսում նա բաւական վատ է դնում թիֆլիսցիները, այդ օտարացած հայերը, որոնք 50,000 թւով են, մինչև այսօր տուել են մեզ միմիայն 150 բաժանորդ, ուրեմն թիֆլիսցի բոլորովին հարկաւորութիւն չունի հայոց ամենօրեայ լրագրի մէջ։ Եւ ամենամատուցները դէպի իրանց մայրենի լեզուով հրատարակվող լրագիրը բարձր ուսում ստացածներն են։

Երկու թիֆլիսցի հայ վաճառականներ անցնում են փողոցում։ Այս տարի գրվեցին լրագրին, հարցնում է միմյուր հայերէն լեզուով—«Եղբրվեցի, եղբայր, «ՕՅՅՈՐԵ» լրագրին գրվեցի»։ Ինչի «Մշակին» չես գրվում»։ Դարձեալ հարցնում է առաջինը—«Ե՛հ, եղբայր, ես «Մշակը» չեմ հասկանում»։—«Բո՛ւ հօրն ողորմի, «ՕՅՅՈՐԵ»-ը երկի շատ ես հասկանումս պատասխանում է միւսը։

Շնորհակալութեամբ ստացանք Գեղարդութեան օրինակները որ գրեց հայոց դպրոցների համար Մարկար Տէր-Սարգսեանցի—թիֆլիս և Ս. Պետերբուրգ, 1880 թվին։

Շնորհակալութեամբ ստացանք Ն. Տէր-Ղևոնդեանցի «Մարենի լեզու» դատագիրը Գ. և Գ. տարի, երրորդ տպագրութիւն—թիֆլիս, 1880 թ.ին, Գովհ. Մարտիրոսեանի տպարան։

Շնորհակալութեամբ ստացանք Կ. Պոլսում Փրանսիերէն լեզուով տպված «Mémoire sur la question arménienne» գրքիցը։—Կ. Պոլիս, 1880 թվին Արամեան տպարան։—Դա հայոց խնդրի վրա յիշատակագիր է, որ ներկայացվեցաւ մեծ պետութիւններին 1878 թվին, Բերլինի կոնգրէսի առիթով։

«Голосъ» լրագրին ՎԱՐԵՆԱՎԱՅԻՑ գրում են, որ օրերումս պօղիքեան կարգադրութիւն արաւ, որ վարչախիբ բոլոր տների դռները փակվեն գիշերվայ 11 ժամին։

Յունվարի 25-ին, ուրբաթ օր լինելու է թիֆլիսի Գործակատարների կոլեում մի դիմակաւոր պարահանդէս (մասկարադ) յօգուտ սովատանջների։

Մեզ գրում են ԼԱՐԻՆԱԿԱՅԱՍ, ստանկայից (կուրանեան վիճակում) որ այս տարի այնպիսի խիստ ձմեռ է անում այդտեղ, որ ձեր մարդիկ այդ տեսակ ցրտեր չեն յիշում։ Սլաւափելի ձիւն է գալիս, գրում է մեր թղթակիցը։ Անցեալ տարին այս ժամանակ ալիւրի պուրը արժէր 70 կօպէկ, իսկ այժմ 1 ր. 50 կօպ., իւրի ֆունտը արժէր 25 կօպ., այժմ 40 կօպ., հացը արժէր 3 կօպ., իսկ այժմ 6 կօպէկ։ Ամեն ուտելիքները խիստ թանկ են։ Բայց ձիւնի առատութեան պատճառով յոյս կայ այս տարի թէ հացը և թէ դանապան մրգեղէնները արժան կը լինեն։

ՆՈՒՌՈՒՑ սեզ գրում են։ «Գրից բաւական ցորեն և ալիւր բերվելով, այժմ հացը բաւական է ժանադաւ։ Անցեալ ամիսը ցորենի պուրը 3 ր. 40 կօպէկով հազիւ էր աւելում, իսկ այսօր պուրը ծախվում է 2 ր. 40 կ.։ Այս տարվայ ձիւնի առատութիւնը յոյս կայ որ բաւական կօգնի հացի է ժանադաւուն։ Կէս արշինից աւելի բարձրութեամբ ձիւնը ծածկում է այժմ Նուխու դաշտերը և յոյս կայ որ զարնան միւսերի հետքն էլ չի երևայ»։

Կենդանիների հովանաւորութեան թիֆլիսի ընկերութեան անդամները հրաւիրվում են յունվարի 27-ին երեկոյեան 7 ժամին ներկայ գտնվել ընդհանուր ժողովի արտաքոյ կարգի նստին բժշկանոցի հարցը քննելու համար։

ՄՕՍԿԱՅԻՑ մեզ գրում են։ «Արդէն երկու շաբաթ է, որ ՄՕՍԿԱՅԻՑ Եփրատի վերին գետի վրա և նկարչութեան ուսումնարանում հանդէս է բացվել աշակերտական աշխատութիւնների, որոնց մէջ կան մի քանի ընտիր և աչքի զարկող պատկերներ և քանդակներ։ Բայց այս բոլորի մէջ մանաւանդ զրաւում է այցելուի ուշադրութիւնը մի գեղեցիկ քանդակ—«Մերկացող մանուկը»։—Չեր առաջն կանգնած է մի փոքրիկ երեխայ համարաւ արդէն տկուր և հանում է իր վերջին լճգանքը։ Այնքան նուրբ է նրա մարմինը, այնքան ճիշտ և բնական են նրա մկանդները ծալքերը, կաշու ծալումը, ոտների և ձեռների դրութիւնը, երեսի գծագրութիւնը, որ կարծէք թէ կենդանի է նա—մի պատուական աշխատութիւն, որ վարձատրած է արձաթեայ մեղալով։ Այս գեղեցիկ քանդակի հեղինակը մի տաղանդաւոր հայ երիտա-

տարդ է—պ. Ղէվէնեանց՝ մեծ. պ. Անանեանցի սաներից մէկը, որ արդէն մի քանի տարի ուսումնասիրում է քանդակագործութեան արուեստը և ինչպէս երևում է՝ շատ է խոտանում ապագայում։ Ցանկալի էր, որ այդպիսի շնորհով երիտասարդները չը բաւականանային թիֆլիս յաջողութիւններով և հրապուրելի գովեստներով և աշխատէին աւելի կատարելագործել իրանց արուեստը։ Եւ րապայի գեղարուեստական կենտրոններում, Պէտք է յուսալ, որ պ. Անանեանցը կէս ճանապարհէ վրա չի թողնի իր տաղանդաւոր սանին»։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՖԻՆԱՆՍԻՍ

Ժիւլ-Ֆալրի խօսած ճառերից ամենահզօրն ու առաջնակարգը նրանք են, որոնց մէջ յարձակվում է Մէքսիկական արշաւանքի դէմ, որին նա ոչնչացրեց այս բառի բուն մոգովը։ Բացի այս, նա իր հակառակեան շանթերն արձակեց նոյնպէս պ. Բուէի, ինչպէս և առաջ պ. Բիւյոյի դէմ։ Նա մի վերջին անգամ էլ յարձակեցաւ Մէքսիկական պարտամուրհակների դէմ, և այդպէսով 1868-ին կատարեալ աբաւ իր յաղթութիւնը։ Մի և նոյն ժամանակ նա չը մոռացաւ և խալական արշաւանքը, որը երկրորդ կայսրութեան օրով, այսինքն 1867-ին, հապու թէ կարողանում էր պահպանել, և այն էլ ամենաճանր հանգամանքների մէջ։ Կերմանական գործերը նոյնպէս նրան ստիպեցին մի քանի ձառեղ խօսել, և Կաստէյնի դաշնադրութիւնից սխած, նա անդադար բողոքում էր այն բռնաբարութիւնների դէմ, որոնցից ապահովացրել էր եւրօպական դաշնադրութեան երաշխաւորութիւնը։ Վերջապէս ներքին ազատամտական ու ռամկապետական յառաջդիմութեանը վերաբերեալ բոլոր հարցերը, նրան ամբիւն էին բարձրացնում։ Նա ամենաջերմ պաշտպան հանդիսացաւ նոյնպէս և կալուածատէրերի ու աւթիրական գաղթականութիւնների իրաւունքների ու նրանց շահերի։

Չը նայելով նրա արած այնքան ծառայութիւններին, ու նրա եռանդուն գործունէութեանը, նրա թշնամիներն այնքան զօրացել էին, որ քիչ էր մնում, թէ 1869-ի ընդհանուր ընտրութիւնների ժամանակ նա պարտվէր իր թշնամիներին։ Բայց նա անշնայ ձայների առաւելութիւն կարողացաւ նրան պահպանել իր տեղը։ Իսկ մասնաւոր ընտրութիւնների ժամանակ, նա յոյս դնելով իր ընդարձակ ժողովրդականութեան վրա, կարծում էր, որ բացի այն, որ նրան բազմաթիւ քուէներ կը տան, այլ և կրնորեն նրա գաղափարակիցներից շատերին օրէնսդրական ժողովի համար։

Նրա ամենամեծ շանթը Մէնի ու Բօնի ընտրութիւնների մէջ էր սպաւում։ Նրա աւանջողութիւնը կատարեալ եղաւ Լիօնում—նրա ծննդեան քաղաքում, ուր 22,576 ընտրողներից նա միայն 5,991 ձայն ստացաւ, իսկ մնացած բոլոր 16,585 ձայներն ստացաւ սօցիալական կանգիդատ Բաուպայ։ Փարիզում մանաւանդ մրցութիւնն աւելի ջերմ եղաւ։ Նրան ընդդիմադրեցին պ. Կանտաղրէլին, իրրե ընդդիմադրական կուսակցութեան աւելի արմատական ներկայացուցիչ, և պ. Բօշֆօրին, իրրե իշխանութեանը մանաւորապէս առեւելի կանդիդատ։ Ժիւլ-Ֆալրի առաջին անգամ 34,308 քուէարկողներից ստացաւ միայն 12,028 ձայն, իսկ մնացածներից 10,033 ընտացաւ պ. Բօշֆօր, և 7437-ը—պ. Կանտաղրէլ։ Իսկ երկրորդ քուէարկութեան ժամանակ, պ. Բօշֆօր կարողացաւ պաշտպանել իր կանդիդատութիւնը։ Իսկ պ. Կանտաղրէլ կատարեալ անաջողութիւն ունեցաւ, և հրաժարվեց իր կանդիդատութիւնից, ասպարէզը թողնելով երկու հակառակորդներին, որոնցից պ. Ժիւլ-Ֆալրի իր հակառակորդին տուած 14,503 ձայների դէմ ստացաւ 18,267 ձայն։ Պէտք է ասած, որ առհասարակ Ժիւլ-Ֆալրի մի առանձին մեծանշանութեամբ էր տանում ընդհանուր քուէարկութեան բոլոր այս կապրի զինքն և որ, որոնցով զանազան կուսակցութիւններ աւելի որոշ գոյներով էին ցոյց տալի իրանց ապերախտութիւնը։

Ժիւլ-Ֆալրի երբէք չը դադարեց փաստաբանութեամբ պարապելուց, և այդ ասպարէզի մէջ էլ նա նոյնչափ եռանդ ու նոյնչափ գործունէութիւն ցոյց տուեց, որչափ և քաղաքական ասպարիզում։ Նա բազմաթիւ գոր-

ծեր է պաշտպանել թէ Փարիզում և թէ նահանգներում, և նրա պաշտպանած գործերի ամենամեծ մասը սաստիկ հռչակաւոր են եղել։ 1860-ին նա Փարիզի փաստաբանների գլխաւոր ընտրվեցաւ, այդ մի և նոյն պաշտօնի համար նրան ընտրեցին և յաջորդ 1861 թվին։ 1867-ին էլ նրա գրականական ու հակառակական պերճախօսութիւնները Վ. Կուզէնի փոխարէն նրան ակադէմիայի անդամ ընտրել տուին։ Նրա ընդունելութեան ճառը ահագին աղմուկ գցեց գրականական աշխարհի մէջ, որը նրա հակառակորդներն աշխատում էին ծառայեցնել ի վնաս նրա ունեցած ժողովրդականութեան։ Մի և նոյն պրինցիպները, ինչ որ նա խօսեց իր ընդունելութեան ճառի մէջ, նա պաշտպանում էր և Բուրբոնեան պալատում։

Ասում են, որ նա զանազան բրօշուրներ է հրատարակել, ինչպէս օրինակ 1833-ին նա Լիօնում հրատարակեց «De la Coalition des chefs d'atelier de Lyon», «Anathème», «Sixième procès du précurseur», «La liberté de la presse», «Défense de Félix Orsini» ևն ևն. բացի այս բոլորը, 1837-ին նա սկսեց ժամանակակից մարդոց կենսագրութիւնները գրել, բայց նրա այս աշխատասիրութեանց զգալիագոյն միայն երկու փոքրիկ տետրակներ լոյս տեսան։ 1868-ի յունիսին, նա իր ձախակողմեան կուսակից Էնօմ և Էրն. Պիկարի հետ «Electeur» անունով մի ամենօրեայ քաղաքական թերթ հրատարակեց, որի նոյն իսկ առաջին համարն արգելվեցաւ, և այդ պատճառով նրա հետեւորդների թիւը կարճ ժամանակամիջոցում 40,000-ի հասաւ։ 1869-ի յունվարին նա մի քանի նշանաւոր անձանց հետ մասնակցեց Վալէնտինօի դահլիճի ազատամտական և գրականական վիճարանութիւններին. բայց պէտք է խոստովանած, որ այդ վիճարանութիւններն աւելի քաղաքական նշանակութիւն ունէին, քան թէ գրականական։

Նոյնպէս Ժիւլ-Ֆալրին են վերաբերում «Trait d'union» վերնագրով մի բեմական գրութեամբ, որը խաղացվեցաւ 1865-ի ապրիլին նրա տանը մի դրամատիկական երեկոյի ժամանակ։ Վերջապէս նրան են վերաբերում և մի փոքրիկ հատոր երկտաւարական ոտանաւորներ, որը թէպէտ և տպագրվել է, բայց վաճառքի չէ հանված։

Բացի այն, որ այս մեծ քաղաքագէտը հանդիսատես եղաւ իր հայրենիքում կատարված այնքան դրամաների, որոնց պատիւները յաճախակի փոփոխութիւնների էին ենթարկվում, ճակատագիրը կամեցաւ, որ նա հանդիսատես լինի և մի վերջին ճգնաժամին, այն է 1870-71-ի կորստաբեր պատերազմներին։

Այս միջոցներին նա արդէն իր թշնամիներին շնորհիւ հեռացած էր քաղաքական ասպարէզից, բայց տեսնելով հայրենիքի փտանգը, նորից թնդաց նրա ձեռացած երանքների մէջ երկտաւարական արեան հոսանքը, և նա արտասանեց երկու անգոյշ նախադասութիւններ, որոնք յետոյ նրա թշնամիների բերանում ծաղրածութեան առարկայ դարձան, և ամեն անգամ երբ նա կամենում էր նորից հանդէս գուրս զայ փաստաբանական ասպարէզի մէջ, հակահանրապետական կուսակցութիւններն իսկոյն սկսում էին նրան ծաղրել պատերազմի ժամանակ նրա արտասանած այս երկու նախադասութիւններով. «Pas un pouce de notre territoire, pas une pierre de nos fortresses»։ (ոչ մեր երկրից մի մատը հող կը զիւրանում և ոչ էլ մեր ամրոցներից մի քար)։ Ամենից աւելի Ժիւլ-Ֆալրին անտանելի էր այն, որ նրան հեռացրել էին այն գործունէութիւններ, որին նա նուիրել էր իր ամբողջ կեանքը...

Ֆրանսիական Տրիբունի վաղեմի ջահէր, Նապոլէոն III-ի յաղթական ու ահարկութեամբ, Ֆրանսիական ակադէմիայի անդամ և Ֆրանսիական երրորդ հանրապետութեան արտաքին գործերի նախկին մինիստրը, այժմ դատապարտված էր փոխ քաղաքական գործունէութեան անյայտութեան մէջ, և սքոտիված էր բաւականապէս նրան իրրե ողորմութիւն տուած մինչև մահ սենատորական պաշտօնով։

Ժիւլ-Ֆալրի մահը Ֆրանսիային զրկեց նրա հին շիւղալիս պատկանող ամենանշանաւոր ու ամենապրճախօս հակառակորդ։ Նրա պերճախօսութիւնը կրում էր իր վրա այն էպիտալի կնիքը, երբ Ֆրանսիան սկսեց ծաղրել և զարգանալ յառաջդիմութեան շաւղով։

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐՄԵՐՈՒՆԻ